

שיעורי הכנה לסמינר כלכלה וחברה

שיעור הכנה: "זה לא ענייני"- על כתב הסתרים של הכלכלה:

בשיעור זה ננסה להתקרב בצורה פחות מרתיעה ל"כתב הסתרים של הכלכלה", ונתנה כיצד קרה שאחד הנושאים החשובים בחיינו מובאים לציבור בשפה כל כך גבוהה ולא מובנת. ננסה להתמודד עם טענות כמו "זה לא מעניין אותי", ולהזמין את התלמידים להתעמק בנושא.

מטרות:

1. להבין שאנחנו לא מבינים כלום בכלכלה.
2. להבין שהכלכלה משפיעה על חיינו ולכן חשוב שנדע כיצד.
3. הולך להיות מעניין וכיף בסמינר.

מהלך:

1. **פתיחה:** על הרצפה/קירות/שולחנות מפוזרים עיתונים מסוגים שונים, ממגזינים, דרך עיתוני סו"ש, עיתונים יומיים ועיתוני כלכלה. בקשו מכל תלמיד לקחת עיתון אחד (או כתבה אחת) שמעניין אותו, אפשר גם לפתוח את המשימה לכתבות שבם מוצאים באיי פון. ואחר כך בדקו-

- ← מי לקח עיתון כלכלה? האם הוא בדרך כלל קורא עיתון כלכלה?
- ← כמה מתוך הכיתה קוראים עיתון כלכלה?
- ← וכמה מרגישים שמבינים מה כתוב שם?

2. **אפשרות א':** תלמיד מתנדב יוצא החוצה, ובתוך הכיתה ממציאים פירושים שונים לראשי התיבות **תמ"ג**:

- תפעול מערכות גלובלי
- תמורה גוררת
- תקצוב מדיניות גרעוני
- תוצר מקומי גולמי
- תקרה מקסימלית גורפת

התלמידים מנסים להסביר מה אומר כל פירוש, ולכל פירוש יש מתנדב שמסביר ומחרטט מעבר את הפירוש שהכתה חשבה. התלמיד שיצא חוזר ואמור לנחש מהו הפירוש הנכון. מסבירים את הפירוש האמיתי:

תוצר מקומי גולמי תמ"ג הוא מונח כלכלי המציין מדידה של הערך הכולל של הסחורות (מוצרים) והשירותים שיוצרו בשטח טריטוריאלי מסוים (לרוב מדובר על מדינה) במהלך תקופה נתונה (לרוב מדובר על שנה). לפני הפחתת הבלאי. (ויקיפדיה)
ושואלים:

- ← למה צריך את המדד הזה? מה הוא יכול לתת?
- ← מה היינו מצפים ממדינה שיש לה תוצר מקומי גולמי גבוהה?
- ← למה זה חשוב למדינה עצמה לדעת את זה?
- ← למדינות אחרות?
- ← לאזרחי המדינה?
- ← האם בהכרח כשלמדינה יש תמ"ג גבוהה איכות החיים של כלל תושביה תהיה גבוהה יותר?
- ← האם התמ"ג של ישראל גבוהה או נמוך יחסית למדינות המפותחות (אפשר להסביר על ה-OECD).
- ← אתם מבינים בזה? למה?
- ← זה משפיע על החיים שלכם? איך?

אפשרות ב: "תן קו" - תחרות בין 2 קבוצות, כאשר כל קבוצה בתורה שולחת נציג ללוח להביע בציור ביטוי כלשהו (מדד הטלטק, ריבית ללא הצמדה, ירידות שערים בבורסה וכו'... ניתן גם לקחת כותרות מעיתון הכלכלה או ממאגר המושגים המצורף בנספח).

3. דיון כיתתי:

- ← למה לדעתכם משתמשים כלכלנים ועיתוני כלכלה בשפה כזו?
- ← האם חשוב לכם להבין את השפה הזו? האם יש לכך נגיעה כלשהי בחייכם?
- ← האם לדעתכם הנושא הכלכלי צריך לעניין את כולנו? אם כן- האם אתם מתעניינים בזה? אם לא- עניינו של מי זה?

אפשרות ג': לכיתות מהירות הבנה: שעשועון "הפרט אותה"

ברוכים הבאים לשעשועון הפרט אותה! השעשועון שסחף ופירק את המדינה! אני צריכה מתנדב עם דבקות במשימה. המתנדב, במשחק יהיה כבוד שר הבריאות. המטרה שלך כשר הבריאות היא לגרום למערכת הבריאות בישראל לעבור הפרטה: מבעלות ציבורית של הממשלה לבעלות פרטית. אני אתקיל אותך במצבים שונים ומאתגרים ואתה תצטרך לבחור כיצד להגיב. אם תבחר בתשובה שתקרב אותך ואת מערכת הבריאות להפרטה, תעבור לשלב הבא. אם תבחר באפשרות שלא תקדם אותך לעבר הפרטת שירותי הבריאות, תודח מהמשחק ויעלה מתמודד אחר. בהצלחה.

☞ כבכל שנה, שיעור האוכלוסין גדל ב-3%. האם תעדכן את התקנים לכמות מיטות החולים בבתי החולים בארץ?

(אם לא- כל הכבוד! ייצרת עומס על המיטות בבתי החולים ויצרת חוסר שביעות רצון מהמערכת הבריאות הציבורית. התקדמת שלב אחד לעבר ההפרטה! האח. אתה עולה לשלב הבא!)

☞ שיטות המכשור הולכות ומשתכללות מרגע לרגע ואילו בבתי החולים הציבוריים המכשור ישן ומסורבל. האם תשקיע במיכשור חדש?

(לא! נכון מאד, אתה בדרך הנכונה!)

☞ האחיות פתחו בשביתה בטענה שאין מספיק תקנים לאחיות ולכן הן עובדות זמן רב ברציפות, השכר נמוך מידי ואין די הפסקות. האם:

א. תשב איתן למשא ומתן ותנסה להיענות לדרישותיהן ולשפר את מצבן, או:

ב. תפנה לבית המשפט ותבקש צו שהופך את השביתה לבלתי חוקית ומכריח את האחיות לחזור לעבודה ללא דיחוי?

(נכון- תפנה לבית משפט! אתה מפריטן מקצועי, אני רואה..)

☞ חדשות רעות מאד! צר לי לבשר לך, כבוד שר הבריאות, כי אחד החולים נפטר בעקבות כך שחיכה זמן רב למיטה ולא היו די אחיות בנמצא שיזהו כי מדובר במקרה חירום ויטפלו בו. כל העיתונות רוגשת סביב הנושא ומופעל לחץ על משרד הבריאות להוצאת תגובתו הרשמית. איזו הודעה תוציא?

א. תיקח אחריות מלאה ותתחייב לשנות מדיניות ולהשקיע תקציבים גדולים יותר ולטפל במחדלים.

ב. לאחר הבעת הזדהות וצער עמוק, תודיע כי אין מה לעשות, בתוך המגבלות של התקציבים והסרבול שבמגזר הציבורי אתה עושה ככל יכולתך.

(ב', יפה מאד. חיזקת את התודעה של הציבור כי הפרטה חייבת לקרות ובדחיפות כי המצב בלתי נסבל! אתה מבריק.)

☞ נגמרה שנת התקציב של 2010, ובתקציב משרד הבריאות נותרו לא משומשים 50% מכלל התקציב השנתי. האם:

א. תשתמש בו כדי לעדכן ולהרחיב את סל התרופות- כדי שיכלול גם את התרופות החדשות וגם רפואה מונעת.

ב. לא תשתמש בו, וכולו יחזור למשרד האוצר כלא היה.

(יפה מאד. בחרת גם הפעם בדיוק כפי שבחר ס' שר הבריאות ב2010. ובזכותך תופרט בהדרגה אך בעקביות מערכת הבריאות הישראלית! הוכחת נחישות ודבקות במטרה, וניצחת!)

1. עיבוד:

- ← מה ראינו כאן במשחק? מה הבעייתיות?
- ← מה קורה שאותם אנשים שאחראים על טיבה של מערכת השירותים החברתיים לא מאמינים בה, ולמעשה מעוניינים להוכיח שהיא כושלת?
- ← האם יהיה משהו שיעמוד בדרכם להוכיח את זה? (לא משום שהם יכולים להפוך אותה לגרועה באמת..)
- ← האם אתם חושבים שזה באמת יכול לקרות? (כל הדוגמאות הן אמיתיות וקרו במציאות).
- ← אתם מרגישים שיש לכם את ההבנה והכלים להרגיש שעושים עליכם מניפולציות בתחום הכלכלה? למה?

4. סיכום: כסף מסובב את העולם, כך מספרים ומשדרים לנו באמצעים שונים, וניתן לחוש זאת היטב במציאות היומיומית. השפה הכלכלית המסובכת עלולה להטעות אותנו ולגרום לנו לחשוב שאין זה מענייננו, אך זו טעות. לא יתכן שנושא מהותי כל כך בחיינו הפרטיים ובחברה שלנו ידחק הצידה, כאילו אינו חלק מסדר היום. בסמינר ננסה להבין הקשרים שונים של כסף ויחסי כוחות כלכליים על החיים המאוד אישיים שלנו, ולאחר מכן גם השפעות של הנושא על החברה הסובבת.

עזרים:

עיתונים מסוגים שונים, טוש ללוח, נספח א'

נספחים לשיעור מס' 1:

חידון מילים מעולם הכלכלה (כדאי לבחור מושגים שנראים לכם רלבנטיים):

- 1. תחרות, היצע, ביקוש** - הכלכלה כפי שהיא נתפסת היום, מתנהלת על פי כללים של שוק ותחרות בין מוכרים ויצרנים. היצרנים השונים מיצרים מוצרים, וסך המוצרים קובעים את ההיצע. מול זה, סך כל מה שמבקשים האנשים לקנות, הביקושים - הוא הביקוש. האיזון בין בין הביקוש להיצע קובע את המחיר.
אם מתאמים ביניהם היצרנים או המוכרים על מחיר אחד פחות או יותר ומפירים בכך את כללי התחרות זה נקרא קרטל וזהו צעד המנוגד לחוק.
- 2. אשראי, ריבית** - אשראי הוא כסף שניתן על ידי גורם בעל הון, בדרך כלל הבנקים, לגורם אחר כהלוואה. הבנק, לדוגמה, נותן לתעשיין להשתמש ביותר כסף ממה שמצוי בחשבוננו כדי להחליף את הציוד בציוד מודרני יותר, מתוך הנחה שהתעשיין ירוויח אחרי כן יותר וכך יוכל להחזיר את הכסף שלו וגם יותר מכך - כלומר לשלם את הסכום שלוה בתוספת ריבית. גובה הריבית נקרא "מחיר הכסף".
כלומר, עלות השימוש בכסף של המלווה הבנק. גובה הריבית נקבע על ידי בנק ישראל ולפיו נקבע כמה נשלם על האובר-דראפט (משיכת יתר/ מינוס) שלנו בבנק או לחילופין כמה נקבל עבור חסכונותינו.
- 3. תקציב המדינה** - מסגרת חוקית המפרטת במונחים כספיים את תקרת ההוצאות וההכנסות של הממשלה לתקופה של שנה אחת. בסעיף ההכנסות אפשר למנות: מיסים ישירים (מס הכנסה, מס חברות לדוגמה), מיסים עקיפים (מע"מ, מס קניה וכו'), אגרות והיטלים, מענקי חוץ ועוד. בסעיף ההוצאות: כל ההוצאות של המשרדים השונים (בטחון, חינוך, רווחה וכו'), תשלומי העברה (קצבאות, דמי אבטלה, הבטחת הכנסה) והחזר חובות.
התקציב מוכן על ידי צוות מיוחד במשרד האוצר, מאושר על ידי הממשלה ואח"כ מאושר על ידי הכנסת. תהליך האישור נמשך חודשים והתקציב המאושר הוא תוצאה של מערכת הכוחות הפוליטיים. התקציב הוא חוק, כמו כל חוק אחר שנחקק במדינה.
- 4. גרעון תקציבי** - מצב שבו סכום ההוצאות גדול מההכנסות של המדינה בשנה מסוימת. במצב כזה המדינה חייבת לממן את הגירעון על ידי הלוואות הון מבנק ישראל או מבנקים זרים. תקציב גירעוני נעשה במצב של מיתון ואבטלה בכדי לעודד פעילות כלכלית ויצירת מקומות עבודה. אחוז הגרעון בתקציב נתון לויכוח מתמיד המושפע גם מעמדת קרן המטבע הבינלאומי, שראשו לוחצים להורדת הגרעון.
- 5. אינפלציה** - ירידת ערך כסף. מצב בו אותו סכום כסף יכול לקנות פחות מוצרים, או שלחילופין נדרש סכום יותר גדול יותר כדי לקנות אותו מוצר. תהליך הנגרם מעליה בכמות הכסף בשוק מול כמות סחורות שאינה גדלה באותו קצב.
לדוגמה: בעבר היו עשרה שקלים בכל המשק ועשרה כיסאות - כל כיסא עלה שקל. אם כעבור שנה יהיו עשרים שקלים ו-15 כיסאות כל כיסא יעלה 1.5 שקלים. עודף הכסף יכול להיגרם או כרידה ביצור, או מהדפסת והזרמת כסף על ידי הממשלה בלי שיש עליה תואמת ביצור.
- 6. מדד המחירים לצרכן** - הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה קבעה רשימת מוצרים לפיו מחשבים את המדד הזה. מספר זה משקף את עלית המחירים הממוצעת של כל המוצרים ברשימה. הרשימה מתעדכנת מדי כמה שנים. אופן קביעת המחיר: בכל חודש בודקים מה קרה למחירי המוצרים שברשימה. לפי השינוי בגובה המוצרים ברשימה קובעים את המדד. המדד מודד את גובה האינפלציה. אינפלציה שנתית היא סך כל המדדים החודשיים.
- 7. תוספת יוקר** - התאמה של המשכורות במשק לעלית המדד. מול עלית מחירים אמורים השכירים לקבל העלאת שכר כדי שמשכורתם תמשיך לשמור על ערכה, על יכולתה לקנות את אותו סל

מוצרים. תוספת היוקר היא הפיצוי עליו מסכמים הממשלה, המעסיקים הגדולים וההסתדרות, אותו יקבלו כל השכירים המאורגנים במשק.

8. **מיתון וצמיחה** - מיתון הוא מצב בו יש ירידה יזומה או לא יזומה על ידי הממשלה בהשקעות ביצור ובצריכה. הוא מאופיין באבטלה גדלה, מצוקה כלכלית של שכבות רחבות קיצוצים בתקציב הממשלה ריבית גבוהה ומחירים יציבים. הצמיחה היא היפוכו של מצב זה אנשים עובדים, משתכרים וקונים. כך מפעלים מיצרים במשק גדלים ודורשים השקעות גדלות והולכות והריבית נמוכה. במשק בצמיחה דרושים עוד ועוד עובדים והאבטלה הולכת וקטנה. לעיתים מצב זה עלול להיות מלווה גם באינפלציה קטנה או גבוהה ולכן יש להתאים את תקציב המדינה ולמנוע גרעונות. במיתון בדרך כלל אין אינפלציה או שהיא נמוכה.

9. **מס הכנסה** - מס המוטל על הכנסה של אדם ממשכורת או ממקור אחר. מס הכנסה מחושב על פי האחוז מסך ההכנסות האדם ממשכורתו. האחוז משתנה לפי גובה ההכנסה. ככל שההכנסה גדלה - עולה האחוז הנגבה מהאדם.

האחוז הגבוה יקבע רק על החלק שמעל למדרגה הקודמת. כלומר, בעלי שכר נמוך (עד לשכר מינימום) לא ישלמו מס כלל. למי ששכרו גבוה משכר המינימום במעט (יש טבלה המגדירה זאת), ישלם 10% מס רק על השקלים שמעבר לשכר המינימום. מי ששכרו פי שניים משכר המינימום ישלם מס (על פי המדרגות) על השכר מעבר לשכר המינימום, רק הפעם הוא "קופץ" שתי מדרגות וישלם יותר מ 10% על המדרגה השניה.

צריך להיות ברור שעל משכורת מעל 15,000 ₪ יגבו 40% מס רק על חלק מהשכר. כלומר אם אדם מרוויח 17,000 יגבו ממנו 20% מ 2000 ₪, 30% מ 5,000 ₪, 40% מ 2,000 ₪ וכן הלאה.

ישראל היא אחת המדינות המערביות היחידות שאין בה מס על הון ועל ירושות. לפני כשנתיים החל מהלך למסות את רווחי ההון [בורסה וכו'] באופן חלקי. מהלך זה מורכב והוא רק בראשיתו. מס הכנסה משולם על פי הכנסת האדם לכן הוא מגדיל את השוויון בחברה ונקרא מס פרוגרסיבי, מקדם.

10. **מע"מ** - מס ערך מוסף. מס בגובה של 15% (משתנה מדי פעם) על כל הערך שהתווסף לחומר הגלם בתהליך יצורו. משלמים אותו בעת הקניה. כולם משלמים אותו גובה מס בלי קשר לגובה הכנסתם. לכן הוא מסווג כמס רגרסיבי, המגדיל את אי השוויון.

11. **בורסה, מניה** - חברה שהיא מספיק גדולה וזקוקה לעוד כסף כדי לגדול עוד יכולה גם לגייסו בבורסה: היא מנפיקה מניות לציבור. כלומר, מוכרת חלקים מהבעלות לכל מי שרוצה לקנות. הכסף ששילם האדם הולך לחברה והיא יכולה להשקיעו בקניית ציוד חדש או כל התקדמות אחרת. כל מניה מייצגת אחוז מסוים מהבעלות על החברה, כך שכל מי שקנה אותה הוא בעלים של חלק מהחברה. הוא יכול ליהנות בעיקר מכך שאם החברה תצליח ותגדל, יותר אנשים ירצו לקנות את המניות שלה, ערכה של כל מניה יעלה, והוא יוכל למכור את המניה במחיר גבוה מהמחיר בו קנה אותה. מסחר זה מתנהל, כאמור, בבורסה. כיום כל המסחר ממוחשב לחלוטין.

12. **עשירון** - עשירית מאוכלוסיית השכירים בישראל ובני ביתם. העשירון מס' 1 הוא הנמוך ביותר בהכנסתו, ועשירון מס' 10 הוא הגבוה בהכנסתו. חלוקה לעשירונים היא הדרך להראות את הפערים באוכלוסייה. בכל עשירון מספר שווה של אנשים. המשתנה: השכר הממוצע לאותו עשירון.

13. **הכנסה ברוטו** - סך הכספים המשולמים כולל החזרי נסיעות, אש"ל, ולפני הורדת המיסים השונים.

14. **הכנסה נטו** - סך הכספים הנכנסים לחשבון הבנק לאחר ניכוי מס בריאות, ביטוח לאומי, מס הכנסה, קרן פנסיה, קרן השתלמות והורדות אחרות.

15. **הכנסה ממוצעת של שכיר** - סך כל ההכנסות של כל השכירים בישראל מחולק למספר השכירים.

16. **תשלומי העברה**- תשלומים שהממשלה מעבירה ישירות לחשבון הבנק של האזרחים בעבור ילדים (קצבת ילדים), נכות (קצבת נכות) או השלמת הכנסה למי שמשתכר/ת פחות משכר מינימום. שכירים רבים בישראל מקבלים השלמת הכנסה בשל הכנסה נמוכה מידי.
17. **שכר מינימום**- חוק אשר נחקק ב- 1987 וקבע שעובדים במדינה לא יקבלו פחות מ-45% מהשכר הממוצע במשק. הכוונה היא לשכר המשולב הבסיסי ללא תוספות ותק, אש"ל ונסיעות, דמי הבראה. בשנת 2008 עומד שכר המינימום על כ-3700 ₪ לחודש למשרה מלאה.
18. **שכר ממוצע**- כלל המשכורות במשק (בש"ח) מחולק במספר המשתכרים. פחות מ-30% מהמשתכרים מרוויחים מעל השכר הממוצע ויותר מ-70% מתחתיו. בשנת 2007 עמד השכר הממוצע על 7918 ₪ למשרה מלאה.
19. **שכר חציוני**- שכר האמצע בין 50% מהמשתכרים המקבלים פחות ממנו ו-50% שמקבלים יותר ממנו. ככל שאי השיוויון גדול יותר, יהיה השכר החציוני נמוך יותר ורחוק יותר מן השכר הממוצע. לכן, מדידה של השכר החציוני נותנת תמונת מצב נאמנה יותר לגבי מצב של רוב האוכלוסייה. לפשט זאת: מסדרים את כל המשתכרים במשק על פי גובה השכר שלהם וחותכים בדיוק באמצע כך שחצי מהאנשים נמצאים מעל קו מסויים וחצי מתחת. השכר שנמצא באמצע הוא החציוני.